

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

487

שיחת מרן ראש הישיבה הגר"ג אדלשטיין שליט"א • פרשת מקץ תשפ"א

בקשה, אלא כולו הודאה, כמו שנתבאר שתחילה מודים על האמת שהקב"ה הוא צור חיינו, ואחר כך אומרים תודה על חיינו ועל נשמותינו וכי עד סוף הברכה וכל החיים יודוך וכי ולך נאה להודות, והכל הודאה בלי שום בקשה, אך במודים דרבנן יש גם בקשות, והם בקשות על רוחניות, שנוכה לשמור חוקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם, וזוהי מדרגה לעבדך בלבב שלם.

ומסיימים ואומרים על שאנחנו מודים לך, וביארו המפרשים (עיין סוטה מ, א) דהיינו הודאה על מה שאנחנו יכולים להודות! כי לא כל אחד יכול להודות, ולמשל חס ושלום אם אין כוח הדיבור אזי אי אפשר להודות, וגם על זה אנו אומרים תודה, על עצם הדבר שאנו יכולים להודות.

להתבונן שהכל חסד מן השמים

וכאמור אנו מודים להקב"ה על שהחייטנו וקיימתנו, וזוהי הודאה על עצם החיים וגם על כוח הפעילות שיש לנו, שאנו יודעים וברור לנו שכל מה שאנו חיים זה חסדי שמים, ואין זה ממילא ולא טבע, אלא 'שהחייטנו', הקב"ה הוא הנותן לנו את החיות, 'וקיימתנו' גם מה שיש לנו כוח וכל פעילות שאנו יכולים לעשות, זה עוד חסדי שמים! והם שני חסדים: החיים עצמם, וכוח הפעילות, והרי יש הרבה פעולות, וכל פעולה ופעולה היא חסד מן השמים.

ולדעת את זה ולזכור את זה ולהאמין בזה – זוהי מדרגה, כי אדם לא מרגיש את זה, וכמו שביאר החובות הלבבות בפתחה לשער הבחינה את הסיבות לכך, כי כשאדם נולד הוא עדיין קטן ואין לו שכל להבין שמישהו מחיה אותו ונותן לו את הכוחות, וכל האמונה לא שייכת אצלו, כי הוא קטן מאד ואין לו שכל, ואחר כך לאט-לאט הוא מתגדל וממשך כפי שהורגל מילדותו.

וכדי לקבל את הידיעה והבהירות הזו, שיהיה ברור לו שהכל חסדי שמים, כל החיות והכוחות, שהחייטנו וקיימתנו, זוהי מדרגה ואין זה פשוט.

וצריך לחשוב ולחשוב ולהתבונן עד שיגיע להכרה הזו, ואין זה ברגע אחד, אלא זה לוקח זמן וכוח מחשבה, עם הרבה מחשבות, לדעת שאין זה טבע אלא חסדי שמים, וגם לדעת שאני חייב להודות זה מחייב אותי בכל המצוות, שאם לא אעשה אותם הרי זה פשע, כי זה חוסר הכרת הטוב וחוסר הבנה, חוץ ממה שיש חיוב כי זה מצוה ויש גיהנום וגן עדן, אבל גם מצד הכרת הטוב, מצד השכל, אני חייב לעשות רצון השם מפני שאני כל הזמן מקבל ממנו חסד וחסד וחסד, וכל מה שאני מקבל זה בחסד וברחמים ולא בזכותי.

גם החשמונאים היו זקוקים לרחמים

וכן מבואר גם בנוסח תפילת על הניסים שאנו אומרים 'ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם', היינו שכל הניסים שהיו נגד הגזירה של היוונים, שביקשו להשכיחם תורתך וכי ונתבטלה גזירתם, זה לא היה במידת הדין מצד הזכויות, אלא במידת הרחמים, ברחמיך הרבים!

ואף על פי שהחשמונאים מסרו את נפשם, ולא רק החשמונאים אלא יהודים רבים מסרו נפשם בתקופת גזירות היוונים, כמו שאמרו במדרש (ויקרא רבה לב, א) מה לך יוצא לסיקל על שמלתי את בני וכו', והחשמונאים היו עוד יותר, שגם מסרו נפשם להילחם, ועשו מלחמה עם היוונים נגד הטבע, אף על פי כן הישועה הייתה רק ברחמיך הרבים.

והגזירות היו במידת הדין, כמו שביאר הב"ח (או"ח סימן תר"ט) שסיבת הגזירות הייתה מפני שהתירשלו בעבודה, והיינו שהיה איזה התרשלות וחיסרון בעבודת המקדש, ולכן באו הגזירות מידה כנגד מידה לבטל מהם העבודה, וזה היה במידת הדין, אבל הישועה לא הייתה במידת הדין, כלומר לא מצד זכויותיהם, אלא במידת הרחמים, ולא סתם רחמים אלא רחמיך הרבים, וכלי מידת הרחמים ורחמים רבים לא היה שייך שתהיה ישועה.

שכר המצוות – ברחמים ולא בדין

והטעם בזה מפני שכתוב באיוב (מא, ג) 'מי הקדימני ואשלם', ואמרו על זה במדרש (ויקרא רבה כז, ב) רוח הקודש אומרת מי הקדימני ואשלם – מי קילס לפני עד שלא נתתי לו נשמה וכי מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית וכי מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית וכי, והיינו שהקב"ה אומר מי הקדים ועשה לי משהו שאני חייב לשלם לו על זה, והקב"ה לא חייב לשלם לאדם כלום עבור מעשי המצוות, כי כל מה שיש לאדם זה מהקב"ה! וכגון אם אדם מקיים מצות מזוזה, מהיכן יש לו בית ומי נתן לו את הבית לקבוע בו מזוזה, הרי זה

שני חלקים בהודאה

אנו עומדים בחנוכה, ומצות ימי החנוכה היא להודות ולהלל, כפי שמזכירים בעל הניסים וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל, והם שני עניינים, ההודאה וההלל.

ובהודאה עצמה גם כן יש שני חלקים, הא' לשון מודה על האמת, וב' אמירת תודה, והיינו הכרת חיוב ההודאה למי שעושה לנו טובה.

וכך גם בחנוכה, אנו קודם מודים על האמת שקיבלנו דברים טובים בחנוכה, כי היוונים ביקשו להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, ובחנוכה היה הנס שנתבטלה גזירת היוונים וזכינו שיש לנו תורה ומצוות ואפילו חוקים – חוקי רצונך, ואנו יכולים ללמוד תורה ולקיים את המצוות.

ותחילה אנו מודים על האמת שזה לא מקרה ולא טבע אלא רחמי שמים, ברחמיך הרבים! וזהו חלק אחד של הודאה, כמו הודאת בעל דין, שאנו מכירים ומודים שזו האמת, והחלק השני הוא לומר תודה, אחרי שאנו מבינים ויודעים שקיבלנו הרבה טובות מהקב"ה אנו חייבים לומר תודה על זה.

ומה היא התודה? מי שמקבל טובה ממישהו חייב להחזיר לו טובה, להחזיר לו משהו, ולתת לו מה שהוא צריך, אך מה אפשר להחזיר להקב"ה, הן כבר נאמר בשיר הייחוד 'ומה אשיב לך והכל שלך', ובהלל אנו אומרים 'מה אשיב להשם כל תגמולוהי עלי', והדבר היחיד שאנו יכולים כביכול להשיב לו יתרברך, הוא לעשות רצונו, רצון השם! והיינו לעשות מעשים טובים ולעסוק בתורה ובחסד ולקיים את כל המצוות, שזהו רצונו.

וזה מה שההודאה מחייבת אותנו. ההכרה וההודאה על האמת שזכינו לחסדי שמים, מחייבת אותנו לא רק לומר תודה, שזה לא מספיק, אלא גם לעסוק בתורה ולקיים את כל המצוות, וזוהי התודה שלנו.

ברכת ההודאה בשמונה עשרה

ובתפילה אנו אומרים, מודים אנחנו לך שאתה הוא השם אלוהינו ואלוקינו אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור, וכל זה הוא הודאה על האמת, שאנו מכירים ומודים שהאמת היא 'שאתה הוא' צור חיינו, וכל מה שיש לנו אינו בדרך הטבע אלא חסדי שמים.

ואחר כך ממשיכים נודה לך ונספר תהלתך, וזוהי כבר אמירת התודה, על חיינו, ועל נשמותינו, ועל נסיד, על הכל אנו אומרים תודה, ותחילה מודים על האמת, שאנו יודעים את האמת ומאמינים באמונה שלמה שהכל בידי שמים, וזה מחייב אותנו לעשות רצון השם.

וזהו ההודאה המחויבת בימי החנוכה, להודות על האמת שכל הניסים היו בידי שמים ואינם מקרה ולא בדרך הטבע, ולהבין שזה מחייב אותנו, לעשות רצון השם, לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם.

ובברכת מודים מזכירים 'על חייו המסורים בידך', שכל רגע של חיים הוא חסדי שמים, וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה יד, ט) על הפסוק 'כל הנשמה תהלה קה' – על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך להודות ולקלס לבורא, כי כל נשימה אינה טבע אלא חסדי שמים, ואין טבע!

ביאורים בנוסח מודים דרבנן

ובחזרת הש"ץ אומרים 'מודים דרבנן', והוא נוסח אחר שיש בו גם בקשה: כן תחיינו ותקיימנו וכו', ותחילה אומרים מודים אנחנו לך שאתה הוא השם אלוהינו ואלוקינו אבותינו אלוהינו כל בשר יוצרנו יוצר בראשית, והיינו הודאה על האמת, שאנו מכירים ומודים שהכל בידי שמים.

ואחר כך ממשיכים, ברכות הודאות לשמך וכי על שהחייטנו וקיימתנו, ומזכירים בזה שני עניינים: 'שהחייטנו' וקיימתנו, וכן בברכת שהחיינו: 'שהחיינו וקיימנו', ויש להבין מה הם שני עניינים הללו?

ובפשטות הביאור הוא, כי 'שהחיינו' היינו הודאה על החיים עצמם, אך לפעמים יכול להיות שאדם חי אבל הוא לא מתפקד, והוא משותק ואינו יכול לעשות פעילות, ועל זה ההודאה 'על שהחייטנו' מה שאנו חיים, וקיימתנו שאנו גם קיימים ויש לנו כוחות לתפקד ולעשות מה שצריך.

וממשיכים ומבקשים תפילה כן תחיינו ותקיימנו וכו' לשמור חוקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם, ואילו בברכת מודים בשמונה עשרה לא מבקשים שום

מהקב"ה, וזה חסדי שמים שיש לו בית, או כשמקיים מצות ציצית, מי נתן לו את הבגד ומהיכן יש לו את זה, הרי זה חסדי שמים.

לכן מצד הדין לא מגיע לאדם שכר עבור המצוות שהוא עושה, כי כל הכוחות והאפשרויות לעשות הם בחסדי שמים, 'שהחייטנו וקיימתנו', ואם לא היה לו כוח לעשות פעילויות הוא לא היה יכול לקיים, ומן השמים נתנו לו כוחות ואפשרויות כדי שישתמש בהם לקיום המצוות, והוא חייב בזה! ואם לא יעשה הוא יהיה פושע, ולא מגיע שכר על מה שאינו פושע, וכל שכר המצוות ואפילו עולם הבא לא מגיע לאדם מן הדין אלא רק בחסד וברחמים.

ואמנם יש מדרגות שאדם עושה מאהבה, שהוא נהנה לעשות רצון השם, מאהבה לעשות רצונו, וזוהי מדרגה לא פשוטה, וזה נקרא לשמה, לשם שמים, ועל זה כבר שייך שכר מצד הדין.

[א"י. והראו בזה לדברי האור החיים על הפסוק (דברים ו, כה) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגוי כאשר ציוונו, וכתב האוה"ח: כאשר ציוונו – פירוש לא לצד שום פנייה, אלא לעשות מצות השם, כדרך אומרו לעשות רצונך אלוקי חפצתי (תהלים מ, ט) שזה הוא עשות המצוה באהבה שלמה וכו', ודבר זה בו צטדק אדם ויקו לשכר גם כפי הדין וכו', עיין שם].

ובברכת יוצר אור אנו מבקשים: אלוקי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו, והיינו גם כן מטעם הנ"ל, שאי אפשר לבקש מצד הדין, אלא רק ברחמיך הרבים, וכנוסח הנוכח בעל הניסים ברחמיך הרבים עמדת להם.

וכן בברכת אהבה רבה מבקשים על תורה בכמה לשונות של תחנונים: אבינו, האב הרחמן, המרחם, רחם עלינו! ותחילה מזכירים את האהבה שהשם אוהב אותנו, אהבה רבה אהבתנו, חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו, והיינו שבלא 'אהבה רבה' ובלא 'חמלה גדולה ויתרה' לא היה שייך שנקבל תורה, כי התורה היא שעשועים של הקב"ה, כמו שכתוב (משלי ח, ל) ואהיה שעשועים יום יום, וכדי לתת תורה צריכים אהבה רבה, וזוהי האהבה שהקב"ה אוהב אותנו, ואנו מודים על זה להקב"ה, על האהבה הרבה ועל התורה שנתן לנו.

אם יש חיוב סימן שאפשר לקיים

ועתה בימי החנוכה הרי זהו זמן של 'להודות ולהלל', וזוהי המצוה והתקנה של ימי החנוכה, להודות ולהלל! ומאחר שיש תקנה וחיוב הודאה בחנוכה, סימן שזה זמן שיש בו אפשרויות וסייעתא דשמיא להודאה.

והמדרגה של הודאה היא מדרגה גדולה מאד, להרגיש שכל מה שיש לנו זה חסדי שמים, ולהרגיש שאנו חייבים להודות וזוהי מחייב אותנו, הרגשות כאלו הן מדרגות, אבל אם יש חיוב סימן שזה לא קשה, ובזמן שיש חיוב – אין זה קשה להגיע למדרגות הללו.

ואמנם גם בכל השנה יש חיוב הודאה, אבל בחנוכה יש חיוב ותקנה מיוחדת להודות, ולכן בחנוכה יש סייעתא דשמיא מיוחדת להרגשות האלו של הודאה ושל אמונה, האמונה שהכל בידי שמים וגם הרגשת החיוב של הודאה, אם יש חיוב סימן שאפשר לקיים את זה, ויש סייעתא דשמיא לזה, ומכיוון שזהו חיוב מיוחד בחנוכה לכן בחנוכה יש סייעתא דשמיא מיוחדת לזה.

אהבת הבריות קיימת בטבע האדם

וכן בכל העניינים, אם יש חיוב סימן שאפשר לקיים, וכגון מצות ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח) – אהבת הבריות, לכאורה כיצד שייך לצוות לאדם שיאהב, הרי זה תלוי בטבע ובמצב האדם הוא אוהב או שאינו אוהב. אבל כיון שיש חיוב ואהבת לרעך כמוך, סימן שכך הוא הטבע! ובטבע האדם יש אהבה לרעך כמוך, וכל יהודי נולד עם טבע של אהבה.

ונאמר בקהלת (ז, כט) האלוקים עשה את האדם ישר והמה ביקשו חשבונות רבים, היינו שהאדם נולד ישר בטבעו, וכשהוא ישר בלי חשבונות יש לו אהבת הבריות, אהבה לרעך כמוך, וזהו הטבע של עם ישראל, כמו שאמרנו (יבמות עט, א) שלושה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים, וגומלי חסדים.

ולכן מצות ואהבת לרעך כמוך היא לפי הטבע, כי אם יש מצוה סימן שכך הטבע, ושייך שתהיה אהבה 'כמוך', וכל אחד יכול לקיים את זה, כי זהו הטבע הישר, ורק יש חשבונות וסיבות שמפריעות, ועל זה יש חיוב לסלק את החשבונות ולהתבונן שתהיה אהבת הבריות כפי הטבע הישר שבאדם.

ההבדל בטבע בין יהודי לגוי

וזה הביאור במה שמובא בגמרא (שבת לא, א) על הגר שבא להתגייר וביקש לדעת את כל התורה על רגל אחת, ואמר לו הלל 'דעלך סני לחברך לא תעביד', ויש לפרש כי הוא ביקש לדעת מה ירוויח אם יתגייר, הרי הוא יכול להישאר גוי ולקיים שבע מצוות בני נח ובהוה כבר יהיה צדיק, כי הוא עושה מה שהוא חייב, ואין עליו חיוב להתגייר ולקבל עול מצוות, אלא רק צריך לקיים שבע מצוות בני נח, שהן כמה לאוין, לא עבודה זרה ולא עריות ולא שפיכות דמים וכו', ובהוה כבר יהיה צדיק, ומה ירוויח אם יתגייר ויקבל עליו עול תרי"ג מצוות.

ועל זה השיבו הלל דעלך סני לחברך לא תעביד, כלומר שאם תתגייר תרוויח שיהיה לך טבע כזה שאינך יכול לצער אדם אחר, וכמו שאינך רוצה שיצער

אותך כך לא תרצה לצער אחרים, ואילו גוי אין לו טבע כזה, ולא אכפת לו לצער אחרים, כי אין מידת הרחמים בגוי.

וכבר סיפרתי מה שראיתי בילדותי ברוסיה, שהיו לנו שכנים גויים שגידלו כלב בביתם, ופעם רדף הכלב אחרי חתול וטרף ונשך אותו, והגויים שמחו וצחקו מזה, אך אני לא יכולתי לראות זאת וריחמתי על החתול, כי הרי הוא בעל חי, ומה שמחה יש בזה שהכלב טורף אותו, וזו שמחה של אכזריות והנאה של אכזריות, מצד מידת האכזריות, ובעם ישראל אין דבר כזה, אלא הטבע הוא רחמנים וגומלי חסדים, אבל גויים אין בטבעם מידת הרחמים.

וזהו שאמר הלל לאותו הגר, שאם יתגייר ירוויח שישתנה טבעו ויקבל נשמה יהודית, ועל ידי זה כבר ירחם ולא יוכל לצער אחרים.

והמהרש"א שם עמד למה אמר לו הלל את צד השלילה דעלך סני לחברך לא תעביד והיינו שלא יעשה לשני את מה ששנאו עליו, הרי היה יכול לומר לו את הצד החיובי וכלשון הפסוק ואהבת לרעך כמוך, שעל ידי הגירות יקבל טבע של אהבת הבריות, ועיין שם בדבריו מה שביאר בזה.

ויתכן שהלל אמר לו את החלק היותר פשוט, כי עד שיגיע לאהבת הבריות זו מדרגה יותר גבוהה, וגם יכול להיות שגוי לא יבין את זה איך שייך עד כדי כך אהבה לרעך כמוך, אבל שלא יוכל לצער את השני, זו מדרגה יותר פשוטה ואת זה הוא יכול להבין, שעל ידי הגירות ירחם על השני ולא יוכל לצער אותו.

זהו החילוק בין יהודי לגוי, שיהודי יש לו נשמה קדושה עם מידות טובות.

תורה ומוסר משנים את הטבע

ואמנם אף על פי כן יש חשבונות רבים נגד המידות הטובות, ולמעשה לא לכל אחד יש אהבת הבריות, אבל הטבע הישר של כל יהודי הוא אהבת הבריות, וכפי שרואים שילדים קטנים יש אהבה ביניהם וכל אחד אחד אוהב את השני, ורק כשגדלים קצת מתחילים חשבונות וכבר משתנה הטבע, וצריך לסלק את החשבונות ולהיות עם מידות טובות כפי הטבע האמיתי.

ולכן צריכים סייעתא דשמיא על ידי פעולות המביאות לשינוי הטבע, כמו שאמרנו (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, והיינו עסק התורה. ובמשנה ברורה בסימן א' הביא שתבלין היצר הרע הוא תוכחת מאמרי חז"ל, והיינו לימוד ספרי המוסר המעוררים את האדם להיות לפי טבעו האמיתי, עם הטבע של ואהבת לרעך כמוך, והטבע של הכרת הטוב, להודות ולהלל, כפי שהסברנו מה היא ההודאה, וגם להלל.

ההלל והתבוננות בגדולת השם

וההלל הוא ענין נוסף, לשבח על גדולת השם וגבורותיו, וגם זה צריך להיות עם איזה הרגשת הלב, להלל מתוך התבוננות בגדולת השם, כמו שכתוב (תהלים צב, ו) מה גדלו מעשיך השם, ורבינו יונה בשערי תשובה (ג, יז) כתב שזו מצות עשה מהמעלות העליונות "מעלות התבונן בגדולת השם", והביא שם פסוקים על זה שנאמר (דברים ד, לט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי השם הוא האלוקים, ודוד אמר (תהלים יד, ב) השם משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלוקים, וזה נקרא יראת הרוממות.

ורואים גדולת השם מתוך התבוננות בבריאה, איך שכל העולם מתנהל בהשגחה, והכל ברצון השם, וכל החיים של כל העולם הרי הוא מחיה את כל אחד ואחד, וכל צמח שצומח הוא שולח מלאך שאומר לו שיצמח (עיין בראשית רבה ג, ו), וכן כל צבא השמים, השמש והירח והכוכבים, יש כוכבי לכת וכוכבי שבת שיש ביניהם מרחקים עצומים.

וידוע שהשמש רחוקה מאיתנו כמאה וחמישים מיליון קילומטר, ולוקח שמונה דקות עד שאור השמש מגיע אלינו, והאור שאנו רואים הוא שמונה דקות לאחר שהשמש יוצאת, וכן אחרי שקיעתה עדיין נשאר האור אצלנו שמונה דקות, ויש כוכב לכת (נפטון) שהאור שלו הגיע רק בשנים האחרונות, והוא מרחק כזה שלקח אלפי שנים מבריאת העולם עד שהאור הגיע אלינו, ורואים מכל זה גדולת השם כמו שכתוב (תהלים קד, כד) מה רבו מעשיך השם!

ואמנם יש להתבונן גדולת השם גם מכל דבר ודבר, אצל כל אחד ואחד, וכגון כוח הדיבור וכוח הראייה והשמיעה של כל אחד, הרי כל הכוחות האלו הם בהשגחה, ובכל רגע יש חסדי שמים שיוכל לשמוע ושיוכל לדבר ושיוכל לראות, אבל לא מרגישים את זה, וזוהי מדרגה להתבונן ולהלל על זה, ובימי החנוכה שנקבעו להודות ולהלל יש סייעתא דשמיא לזה.

יהי רצון שזוכה לכל מה שאנו חייבים ונקיים את כל המדרגות האלה.

גיליון זה מוקדש לעילוי נשמת
ר' נחמיה ב"ר חיים ז"ל
נלב"ע ח' טבת תשס"ח - תנצב"ה